

ЧЕСТ. МИЛОСЪРДИЕ. СЛАВА.

До 175 - годишен юбилей на Националния медицински университет
“О. О. Богомолец”

Я. В. Цехмистер

доктор на педагогическите науки, професор, член-кореспондент на Националната академия на педагогическите науки на Украйна, почетен работник на образованието на Украйна, първи заместник-ректор по научно-педагогическата работа на Националния медицински университет “О. О. Богомолец“

nmu@nmu.ua

И. В. Василиева

доктор на философските науки, професор, завеждащ катедрата по философия и социология на Националния медицински университет “О. О. Богомолец”

ivafilos1403@gmail.com

През 2016 г. Националния медицински университет “О. О. Богомолец” навършва 175-та годишнина от основаването си, 135 години от раждането на академик О.О. Богомолец, 205-та годишнина от рождението на професор В. О. Караваев.

Националният медицински университет “О. О. Богомолец” е едно от най-старите и най-големите висши училища в Украйна. Официалната история на заведението започва през 1841 г. когато при Императорския Университет “Свети Владимир” в Киев беше създаден медицински факултет. На всичките етапи на своето развитие гордостта на университета и престижа му бяха ярки личности и научно-педагогически школи. В университета се учиха и работиха световноизвестни учени В. О. Бец, О. П. Валтер, В. О. Караваев, В. П. Образцов, Ф. Г. Яновски, М. И. Кримов, М. В. Склифосовски, М. Д. Стражеско, А. В. Корчак-Чепуркивски, О. О. Богомолец, Л. В. Громашевски, В. А. Субботин, видни личности – Светител Лука (В. Ф. Войно-Ясенецки), носител на Нобелова награда световноизвестният кардиолог Е. И. Чазов, академици – М. М. Амосов, А. П. Ромоданов, Е. Г. Гончарук, писатели М. О. Булгаков, В. И. Коротич, доктор-космонавт О. Ю. Атков.

Днес университетът обединява 10 факултета и 87 катедри, два научно-изследователски институти, Учебно-научен център “Украински тренинг център на семейна медицина”, Институт за следдипломно образование. В заведението работят повече от 1600 преподаватели, включително 29 академици и член-кореспонденти на държавни академии, двама академици на НАН на Украйна, 5 академици на НАМН на Украйна, един академик на НАПН на Украйна, три член-кореспонденти на НАН на Украйна, 14 член-кореспонденти на НАМН на Украйна и 5 член-кореспонденти на НАПН на Украйна, 18 академици на АНВО на Украйна, 15 академици на Украинската академия на науките, един академик на Украинската ИАН, един академик на Украинската академия по икономическа кибернетика, един академик на инженерна Академия на Украйна, 228 доктори на науките, от които 163 – професори, 408 доценти и 968 докторанти.

В университета следват близо 14 хиляди студенти, аспиранти, медицински ординатори, магистъри, лекари (фармацевти) – интерни, включително повече от 1500 чуждестранни граждани от 64 страни. По време на съществуването на университета са обучени над 85 хиляди професионалисти, от които повече от 3000 чуждестранни граждани от 68 страни.

Всяка година около 1300 висшисти попълват институциите на националната система за здравеопазването и на чуждите страни, около 500 завършилите студенти, които се обучаваха по държавна поръчка, получиха референции за заетостта в първичната здравна помощ, включително в провинцията. Завършилите университета работят във всяка четвърта страна в света и във всички региони на Украйна. Всеки един от четирите лекари и фармацевти в Украйна е възпитаник на НМУ.

През 2015 г. НМУ "О.О. Богомолец" първи сред медицинските университети в Украйна беше сертифициран по стандарт за качество в съответствие с изискванията на ISO 9001: 2008 и получи международен сертификат. Заведението има 37 споразумения с международни и чуждестранни организации и институции, е съосновател на Междууниверситетския център за наука и сътрудничество на страните от Южна и Юго-Източна Европа (Италия), Източно-Европейската мрежа на университетите (Полша), участник на 27 образователни и 49 научни международни проекти. Съвместно с Каролинския институт (Швеция) реализира се образователно-научна програма за подготвяне на млади учени. Университетът активно сътруднича със СЗО и ЕРБ СЗО. Университетът е съизпълнител на проекта на ЕС TEMPUS "Модернизация на дипломното медицинско образование в държавите от Източното партньорство".

Заедно с Ланчжоуски университет (Китай) и Университета на традиционната китайска медицина (Гансу) се реализират образователни и научни програми за подготовка на млади учени. Според споразумението за сътрудничество с Департамента на здравеопазването на провинция Гансу в НМУ бяха обучени 11 лекари от народните болници на големите градове в провинция Гансу и клиниките на университета по китайска медицина. НМУ е първи медицински университет в Украйна, който е включен в Консорциума на университетите по въпроса на Глобално здравеопазване.

НМУ "О.О. Богомолец" е координатор на работата за прилагане на принципите на Болонския процес сред ВМНЗ на Украйна. Университетът пръв в държавата премина на нова методология за подготовка на лекарите – европейска кредитно-трансферна система (ECTS) и вече в 2011 г. награди своите възпитаници с уникален международен образователен документ – Diploma Supplement – Европейско дипломно приложение, което през 2011 – 2016 г.г. получиха повече от 3000 висшисти.

Клиничните катедри на университета са разположени на 142 бази, където са разгърнати 8,4 хиляди легла, годишно се лекуват около 150 хиляди болни, произвежда се до 70 хиляди хирургични намеси, приемат се 15 хиляди раждания. Стоматологичния медицински център със 300 кресла е един от най-големите в Европа, всяка година към центъра се обръщат около 300 хиляди посетители.

В заведението функционират 8 специализирани научни съвети за защита на докторски и кандидатски дисертации по 17 специалности. През 2015 година са подготвени 19 доктори и 79 кандидати на науките, от тях 8 докторски и 47 кандидатски дисертации са защитени в специализираните съвети на заведението.

"За устройство на медицински факултет..." – с тези думи от Императорския едикт от 26-ти април 1840 година за откриване на специализиран факултет в Университета "Свети Владимир" в същност отбелязват началото на историята на нашето образователно заведение. Трябва да се подчертае, че за откриването на медицинския факултет на университета в Киев през 1841 г. допринесоха упорити усилия най-добрите представители на националната интелигенция, а именно ректора на Университета "Свети Владимир" М. О. Максимович, професорите М. И. Пирогов и В. О. Караваев.

Ректорът на Киевския университет Михаил Олександрович Максимович (1804 – 1873) – известен украински обществен деец, историк, професор по руска литература, по образова-

ние ботаник. На него като на естественик изключително близка му беше идеята за откриване на висше медицинско училище в Киев. М. О. Максимович настойчиво повдигаше въпроса за създаването на медицинския факултет в университета пред съвета на преподавателите на това учебно заведение, централната и местната власт.

Известният хирург и педагог Микола Иванович Пирогов (1810 – 1881), член на медицинската комисия на Министерството на образованието настояваше факултета да се създава по образец на педагогическите структури, такива както европейските висши медицински училища и да станат “при първото си устройство” пример за другите университети на държавата. М. И. Пирогов и по-нататък не прекъсва тясната си връзка с медицинския факултет. Особено съществено е неговото влияние върху развитието на медицинската наука и образование по време на мандата му като попечител на Киевския училищен окръг (1858 – 1861 г.г.).

Мемориална плоча на В. О. Караваев, инсталирана в административната сграда на НМУ “О. О. Богомолец” (булевард “Т. Шевченко”, 13)

Първи професор, първи декан на медицинския факултет и първият ръководител на катедрата по хирургия беше докторът по медицина, заслужил ординарен професор Владимир Опанасович Караваев (1811 – 1892).

Назначаването на В. О. Караваев беше проведено на 7 декември 1840 г., тоест преди откриването на факултета и преди началото на преподаването на хирургия. В писмото на министъра на образованието се дава такова обяснение: “Въпреки че курса по хирургия започва в университета през 1843 г. за да не се пропушне човека, който стана известен чрез операциите си и спечели похвали в кръга на лекарите, аз смятам, че е необходимо да се назначи Караваев сега, когато той може да бъде полезен със своите съвети при основанието на факултета и при предаването кабинетите на Виленската медико-хирургическа академия в Университета” (Державний архів Києва. – ф. 16. – Оп. 279. – Спр. 302. – арк. 1).

В това време В. О. Караваев старателно се запознава с организацията на учебния процес в Медико-хирургическата академия и Московския университет, посещава лекции, запознава се с обучението в клиниките и кабинетите, консултира се относно обустройството на клиниките и педагогическите методи с М.И. Пирогов и други известни професори. В. О. Караваев също подпомага в работата на Комитета, който е създаден в г. Вильно, за разпределение на всичките учебници. На 24 юли 1841 г. след завръщането си в Киев В. О. Караваев започва работата непосредствено върху откриването на медицинския факултет в Киевския университет.

Владимир Опанасович Караваев беше един от най-големите хирурзи по онова време, изключително добре владееше оперативната техника във почти всичките раздели на хирургията. За първи път в Украйна той извърши операция под етерна анестезия (1847), първият в Русия приложи спасителна пункция при скърботен перикард, направи над 16 хиляди хирургични операции. Особено става известен в областта на хирургичната офталмология. В частност, В. О. Караваев собственооръчно направи около 3 хиляди операции за премахване на катаракта, които майсторски изпълняваше само за една минута и половина. Като очен хирург-виртуоз В. О. Караваев беше популярен не само в Русия, но и в чужбина.

След да се отбележи, че именно В. О. Караваев в чест на 60-годишнината на професорската му дейност беше избран за почетен гражданин на град Киев, което означаваше при-

знание не само за неговия висок професионализъм като клиничен лекар, но и изключителните му заслуги за организирането на висшето медицинско образование в Киев, изразяване на искрена благодарност не само от колегите, но и широка част от населението.

И така, на 9 (23) септември 1841 година се започват занятията в медицинския факултет на Университета "Свети Владимир". На първи курс били зачислени 29 студента, обаче в 1846 г. бяха подготвени само 12 лекаря. Значителен брой на отпаднали ученици имаше и в следващите години, който показва не само на високото ниво на изискванията на учителския състав от медицинския факултет, но и на сложността и отговорността на лекарската професия. Ако продължителността на обучението на другите факултети на Университета "Свети Владимир" по онова време е била 4 години, в медицинския факултет е било 5 години.

Сред професорите от първата плеяда на медицинския факултет на Университета "Свети Владимир" трябва да се отбележат: Николай Иванович Козлов (1814 – 1889) – първият ръководител на катедрата по анатомия (1841 – 1844), патологоанатомия (1845 – 1853); Олександр Петрович Валтер (1817 – 1889), който през 1843 г. е бил изпратен в Киевския университет по препоръка на М. И. Пирогов и защити в 1845 г. първа в историята на тази образователна институция дисертация на медицинска тематика. О. П. Валтер преподавал анатомия (той е втори завеждащ катедрата), физиология, хирургия, история на медицината. Неговият принос заедно с А.В. Беретти е ненадминат в строителството на анатомическия театър (1853), който се смяташе по това време за един от най-добрите в Европа. В тази плеяда бе Петро Иванович Перемежко (1833 – 1893) – първият ръководител на катедрата по хистология, ембриология и сравнителна анатомия и Федир Степанович Цицурин (1814 – 1895) – втори декан на медицинския факултет, първият професор-терапевт, глава на първата терапевтична клиника (1844 – 1857), почетен член на няколко медицински общества на Европа и Русия. Ф.С. Цицурин беше изключителен учен, интересуващ се от общи биологични въпроси, защитаващ дълбоко философския подход към медицината. По негово мнение, "всяка теория, ако е вярна, трябва да бъде в постоянна връзка с фактите, всеки факт трябва да намери своето обяснение в теорията" (Материали до історії української медицини, 1975, с. 36). Така че избора на първите професори за заемане на академичните длъжности на катедрите на медицинския факултет се оказа успешен. Всички от тях получиха командировки в чужбина на две години, през които те се запознаваха с постиженията на медицинската наука в Западна Европа (160 років Національному медичному університету, 2001, с. 9).

Медицинският факултет на Университета "Св. Владимир" бързо се развива през втората половина на 19 век. Ако първия набор от 1841 г., както вече отбелязано, беше само 29 студенти, то, например, през 1848 г. – 299, 1860 г. – 489, 1886 г. – 878, 1897 г. – 1052 души. Значително се разшириха образователните и клиничните бази на медицинския факултет. В допълнение към вече споменавания анатомичен театър (1853) през 1875 г. бе открита "Александровска болница", през 1885 – 1888 г.г. – медицинския комплекс с терапевтични, хирургични и акушерски клиники на Бибиковски булевард (булевард "Т.Шевченко", 17), които и днес са клинични бази на Националния медицински университет "О.О. Богомолец".

За прогресивното развитие на медицинския факултет с голяма степен допринесе въвеждането на новия либерален Университетски статут от 1863 година, според който се предвиждаше разширяване на университетското самоуправление, повишаване броя на катедрите, учебните дисциплини и професорско-преподавателския състав, активизиране на учебния процес чрез въвеждане на практически уроци и др.

През втората половина на XIX век – началото на XX век в медицинския факултет работеха такива видни учени като В. О. Бец, Ю. К. Шимановски, П. И. Перемежко, О. П. Матвеев, В. В. Пидвисоцки, В. К. Високович, В. П. Образцов, М. М. Волкович, Н. А. Хржонцевски и др. Не е случайно, че точно в този период се оформят фундаменталните и клиничните научни

школи, което е свидетелство за значително участие на учените от медицинския факултет в развитието на националната и международната медицина.

Учен със световно известно име беше Владимир Олексиевич Бец (1834 – 1894), завеждащ катедрата по нормална анатомия (1868 – 1890), автор на класически произведения по микроскопична анатомия на централната нервна система, основател на учението за клетъчна структура на кората на главния мозък, мозъка и неговите функции. В 1874 г. той за първи път в историята на медицината описва големите пирамидални мозъчни клетки, които впоследствие започват да се наричат с името му. Автор на фундаментални работи по цитология бе Петро Иванович Перемежко (1833 – 1893). Формирането на научната школа по обща патология е свързано предимно с имената на Григорий Николаевич Минх (1835 – 1896), завеждащ катедрата по патологична анатомия (1876 – 1895) и Владимир Валерянович Пидвисоцки (1857 – 1913), завеждащ катедрата по обща патология (1887-1900), автор на книгата “Основи на общата и експерименталната патология”, която издържа повече от 20 издания и е преведена на 17 чужди езици, премирана от Руската академия на науките и наградена с медал на правителството на Франция (1895). И. П. Павлов смяташе, че В. В. Пидвисоцки беше “учител на голям брой лекари не само отечествени, а също така и чуждестранни”. Пидвисоцки създаде научна школа на патолози и микробиолози. Негови ученици бяха О. О. Богомолец, Д. К. Заболотни, И. Г. Савченко, Л. А. Тарасевич, В. И. Таранухин и други (Макаренко, Полякова, 2001, с. 126).

Особено място в историята на медицинския факултет заемат известни научни школи на клиницистите. Сред школите на терапевтичната посока ще забележим научно-терапевтичната школа на Василь Парменович Образцов (1851 – 1920), до която принадлежаха М. Д. Стражеско, М. М. Губергриц, Г. Р. Рубинштейн, Ф. О. Удинцев, Б. И. Трусевич и школата на изключителен лекар-хуманист, който жителите на Киев наричаха “Свети доктор” – Феофил Гаврилович Яновски (1860 – 1928). Ученици и последователи на Ф. И. Яновски бяха професорите В. Х. Василенко, В. М. Иванов, А. М. Зюков, В. В. Виноградов, Ф. Я. Приймак, Е. Л. Ревуцки, Е. Б. Букреев, М. Ф. Скопиченко, А. П. Пелешук и др. Изключителна е ролята в развитието на киевските терапевтични школи на професорите О. Й. Грицюк, О. А. Айзенберг, Г. Й. Бурчински, В. Г. Передерий, К. М. Амосова и др.

Основател на киевската хирургична школа, както се отбелязваше, беше професор В. О. Караваев. През 1861 – 1868 г.г. в сътрудничество с В. О. Караваев работеше талантиливият хирург Ю. К. Шимановски, който влезе в историята на медицината като един от основателите на пластичната хирургия. Наследници на изкуството на В. О. Караваев станаха професори О. Х. Ринек и М. М. Волкович. Олександръ Християнович Ринек (1837 – 1916) прослави медицинския факултет като блестящ хирург-виртуоз, с неговото име свързано първото използване на антисептици и асептици в киевските клиники. Заслуга на О. Х. Ринек става създаването на научната школа по хирургия (М. Г. Черняхивски, В. И. Лисянски, К. М. Сапежко, О. Г. Радзиевски и др.). Изключително важна роля за развитието на хирургията в Киев изигра Николай Маркиянович Волкович (1858 – 1928), след В. О. Караваев той става най-значителна фигура в киевската хирургия, възглави катедрата по болничната хирургия (1903), а после и факултетната хирургия (1911 – 1923). Несравнимата трудоспособност, голямото изкуство в клиничните и научните проучвания, ориентацията към всичко ново, безграничната преданост на науката и любимата хирургия на известния учен допринесоха за формирането на прочутата отечествена школа на хирурзи и ортопеди (О. С. Делоне, М. Я. Харшак, П. С. Бабицки, А. Ф. Горбачевски и др.). Трудно е да се намери една посока на съвременната му хирургия, в която ученият не работеше и не го отрази в публикуваните повече от 100 трудове. Почти половината от тях са препечатани или реферирани от немски и френски издания (160 рокив Национальному медицинскому университету, 2001, с. 161). М. М. Волкович беше основател на

Киевската научно-хирургична асоциация и постоянен неин председател.

Почетно място сред известните хирурзи на медицинския факултет на Университета “Свети Владимир”, Киевския медицински институт заема академик на АМН на СССР, заслужил деятел на науката на УССР, професор Олексий Петрович Кримов (1872 – 1954). О. П. Кримов посвети 56 години от живота си на научно-педагогическата дейност, през 1912 – 1923 г.г. е начело на катедрата по болнична и през 1930 – 1954 г.г. – факултетна хирургия. Той е обучил хиляди лекари, под ръководството на видния хирург бяха подготвени 105 докторски и 20 кандидатски дисертации, създадена уникална хирургична школа в Киев (И. М. Ишченко, О. О. Федоровски, И. Г. Туровец, В. Д. Братус и др.). Името на академик О. П. Кримов е дадено на факултетската хирургическа клиника на Киевския медицински институт.

През април 1920 г. медицинския факултет става част от новосъздадения Институт на здравеопазването, който през декември 1920 г. бе трансформиран в Киевска държавна медицинска академия, а през декември 1921 г. – реорганизиран в Киевски медицински институт. През 1946 г. на КМИ е дадено името на Президента на АН УССР академик О. О. Богомолец, а през 1995 г. – статус на Национален медицински университет.

Мотото на академичната общност на НМУ са думите “Чест. Милосърдие. Слава”, гравирани на герба на университета. В тези думи се проследват традициите на предаността на прочутите киевски научни школи, представителите на които бяха носители не само на висок професионализъм и компетентност, но и на хуманистични морално-етични качества. В историята на институцията има много примери за самоотдаденост, саможертва, безкористна служба на медицината в името на най-големите ценности – живота и здравето на човека.

Като червена нишка през дейността на медицинския факултет на Университета (КМИ, НМУ) минава самоотвержената борба с епидемиите на холера, тиф, чума, проказа и др. опасни инфекциозни болести не само на територията на страната, но и в чужбина (Индия, Монголия, Португалия, Мароко, Китай и др.) (160 років Національному медичному університету, 2001, с. 16). В историята на медицината влезе героичния акт на учениците на В. В. Пидвисоцки, академик Д. Заболотни и професор И. Савченко, които на себе си провеждаха проучване на ентералната имунизация срещу холера. В присъствието на В. В. Пидвисоцки те са изпили чиста култура на холерни вибриони. С риск за собствения си живот учените потвърдиха ефективността на ваксината, което допринесе възможност за профилактика на тази инфекция в широк мащаб.

Ф. Г. Яновски (1860-1928) – доктор по медицина, професор, академик на АН УССР (1927 г.), един от основателите на киевската терапевтична школа

Изключително актуален, в контекста на настоящето, е проблема за съотношението между моралните, етичните и икономическите императиви в професионалната дейност на лекаря, организацията на здравната система като цяло. В тази връзка ще се обърнем към някои мисли и дела на корифеите на националната медицина. В книгата “Феофил Гаврилович Яновски” известният историк на медицината, писателят Г. Ю. Аронов цитира един откъс от писмото на младия Ф. Г. Яновски до жена си: “Къде да намеря помирието между търсенето на парче хляб (което се постига чрез служба и платена практика), след това – научните проучвания и, накрая, хуманитарните изисквания – лечение на несъстоятелните... Понякога смятаме, че

помощта на бедните е доброволно действие, което е достойно за похвала, но можеш да не го направиш. Но ние трябва повече да се споделяме с другите. Всички имат еднакви права на земните блага. Да започна егоистично личния си живот и да затворя очите си относно другите – аз не мога, не защото аз съм добър, а защото иначе да се прави е несправедливо” (Аронов, 1988). Сред пациентите на “Светия доктор” били не само видни личности (Л. Украинка, М. Занковецка, М. Старицки, И. Карпенко-Кари, М. Лисенко, П. Столипин, В. Короленко и т.н.), но също така и обикновени хора. Всички бедни Ф. Г. Яновски лекувал не само безплатно, но често незабелязано им оставал пари за лекарства и храни, наемал за свои пари болногледачки за критично болни и др. Може да се даде такъв факт. С цел за професионална и финансова подкрепа на бедните талантиливи студенти Феофил ги привличаше да участват в домашните лекарски приеми. Той им плащаше за тази асистенска работа много прилични пари (Фещенко, Мельник, Приходько, 2010, с. 8). Ето още един пример от по-късната история на университета. Основателя на съвременната украинска школа по неврология, завеждащ катедрата по нервните болести на КМИ (1922 – 1961) професор Борис Микитович Манковски използва парите, получени като академик, за добавка към заплатите на лаборантите за тяхното високо качество на работата.

В историята и настоящето на НМУ “О.О. Богомолец” проследва се оригинална “хуманистична аура”, която е преди всичко предизвикана от хуманистичната ориентация на професията на лекаря, на който хората доверяват най-ценното си – живота и здравето. Заслужава да се отбележи, че въпреки сложностите на ситуацията в страната, противоречията на политиката в областта на образованието и т.н., за 175-годишната история на университета доминираше насоченост към предоставяне на студентите-медици не само на специални знания и умения, а и задълбочено научно университетско образование въз основа на интеграцията на фундаменталните, клиничните и социо-хуманитарните дисциплини.

Сред дисциплините, които се изучавали в медицинския факултет на Университета “Свети Владимир” от първите дни на съществуването му е бил и учебният предмет “Енциклопедия и методология на медицината”. В съответствие с допълнението към Университетската Харта, преподаването на енциклопедия и методология на медицината (половина година) беше задължение на декана или се поръчаше на единие от доцентите (Генева философських студій у Київському університеті, 2010, с. 83). Показателно, е ако първата лекция по анатомия беше прочетена на 9 септември 1841 г. от професор М. И. Козлов, то на 12 септември деканът на факултета В.О. Караваев вече прочете лекция по енциклопедия и методология на медицината. “Този изключителен научно-педагогически факт е първо доказателство за търсене на органичната връзка между развитието на медицинските знания, обучението на лекарите и творческия потенциал на философията в новите исторически условия. Така се продължаше традицията, която бе започната още от Хипократ и която получи практическо развитие през XX век” (Попов, 2001, 14). Точно тази традиция се отрази и върху формирането на известни научни школи в областта на медицината, което не би било възможно без помощта на общонаучната методология. Затова не е случайно, че сред учениците и персонала на НМУ “О. О. Богомолец” много професионалисти, които са известни не само в медицината, но и в различни области на хуманитаристиката. Например, сред завършилите медицинския факултет на Университета “Свети Владимир” през 1916 година е световно известният писател М. А. Булгаков, а сред завършилите през 1903 година – видният хирург професор В. Ф. Войно-Ясенецки, архиепископ на Симферопол и Крим (1946 – 1961 г.г.). Валентин Феликсович спечели признание не само за своите професионални медицински и пасторски дейности, но и като автор на творбите “Наука и религия”, “Дух, душа, тяло”, посветени на интегративното разбиране на важните философски проблеми, актуални и днес, на кръстопътя между теологията, философията, медицината и естествените науки.

Завеждащ катедрата по хирургия на санитарно-хигиеничния факултет на КМИ (1953 – 1955 г.г.) беше Микола Михайлович Амосов, световно известен учен, основател на съвременната кардиохирургия и биологична кибернетика в Украйна. Академик М. М. Амосов е известен също като писател, журналист и философ. Предметът на неговите размисли са въпросите за изкуствения интелект (“Алгоритъм на ума”, “Моделирание на мисленето”), проблемите на човека и неговото здраве (“Човешка природа”, “Размисли за здравето” и др.). Повестта на М. М. Амосов “Мисли и сърце” е преведена на 30 езика.

С историята на НМУ свързани имената на много известни писатели, журналисти, поети: Г. Аронов, О. Грандо, Ю. Щербак, В. Шефтел, Ю. Фурманов, В. Коротич, Л. Закордонец, Ю. Виленски, Е. Товстуха, А. Анин, В. Супоницка, и др.

Важно значение в историята и настоящето на НМУ има хуманитарното образование, развитието на философията, социологията и другите области на хуманитарните и социални знания. Преподаването на философия, логика, психология, история на философията, морална философия с природно право и др. в медицинския факултет на Университета “Св. Владимир” осигуряваше общоуниверситетската катедра по философия. Формирането на професионалното философско образование в университета е свързано предимно с имената на М. А. Максимович и О. М. Новицки. М. А. Максимович е бил назначен за първи ректор на университета когато в същото време той заемаше длъжностите на декан на първото (историко-филологично) отделение на философския факултет и завеждащ катедрата по руска литература, а О. М. Новицки ръководеше катедрата по философия и стана нейния първи професор (Генеза философских студий у Київському, 2010, 13). Ако М. А. Максимович не е бил професионален философ, а по-скоро организатор на философското, хуманитарното образование в университета, то О. М. Новицки беше един от прочутите професори по философия и завеждащ катедрата по философия (1834 – 1850). Върху формирането на неговите философски възгледи значително влияние имаха традициите на украинското православие, на Киевската духовна академия. Важно място във философските проучвания на О. М. Новицки заемаха въпросите за съотношението на вярата и разума, единството на религията и философията в контекста на целостта на общочувешкия живот и др. Един от първи сред националните философи той стигна до разбирането на същността на философията като наука, която има собствен обект, задачи, собствени механизми и перспективи за развитие, обясни значението ѝ за всичките науки.

Привърженици на теистичното направление във философията имаше и сред преподавателите от Университета “Св. Владимир” – П. С. Авсенов и професор С. С. Гогоцки, ярки и талантиливи представители на Киевската духовно-академична философска школа. От средата на 70-ти години на XIX век университетската философия се развиваше предимно в рамките на светската традиция на философстване. Такива добре известни философи като О. О. Козлов, О. М. Гиляров, Г. И. Челпанов, Е. М. Трубецкой, С. М. Булгаков принадлежаха към различни философски течения. Обаче обединяваха ги висок професионализъм, философска култура и даровитост, защитаване на вътрешно присъщата стойност на философското знание, неговото важно значение в духовната култура (Попов, 2001, с. 14).

Към края на XIX – начало на XX век в Университета “Св. Владимир” се засилват и материалистични философско-светогледни ориентации. Във фундаменталния колективен труд “Генезис на философските студии в Киевския университет” на учените от Киевския Национален университет “Тарас Шевченко” е аргументирано, че първите носители на материализма станаха представителите на медико-биологичните науки: зоологът К. Кеслер, В. Караваев, М. Козлов, В. Бец, М. Склифосовски, О. Шкляревски, В. Високович, С. Чирев, В. Чаговец, М. Холодни, М. Авенариус и др. Склонността към материализма на представителите на естествознанието и лекарите изглеждаха достатъчно естествено тъй като “мате-

риализма се ражда от нуждите на научното познание, обяснението и тълкуването на света и човека каквито са... Професорите на естествените и медико-биологичните науки поели от философията това, което можеше да допринесе за развитието на науката, почистването ѝ от суеверия, външни религиозни и натурфилософски примеси, които пречеха на развитието на науката. Оттук са техните светогледни и философски ориентации и влияние върху студентската аудитория и доста често и върху формирането на общественото мнение" (Генеза на философските студии у Київському університеті, 2001, с. 144 – 145).

Въпреки това развитието на философското образование в университета "Св. Владимир", както е известно, не беше непрекъснато. Три пъти в историята на университета преподаването на философията се забраняваше. Според думите на министъра на образованието П. Ширински-Шахматов "ползата на философията не е доказана, но вредата е възможна". По инициатива на княз П. Ширински-Шахматов бяха взети прословутите мерки за противодействие на "вредната философия" и развитието на свободомислието. Започвайки от декември 1850 година влезе в сила указ за забрана на преподаването на философия в светските образователни заведения. От философските дисциплини остава само логиката и психологията, преподаването на които е възложено на професорите по теология и богословие. Само в резултат на университетската реформа през 1863 година в Киевския университет отново въвеждат преподаване на философия, което беше предадено на светските учители.

Не по-малко сложна и противоречива е съдбата на философията и другите обществено-хуманитарни дисциплини в самостоятелното учебно заведение – Киевския медицински институт (1921). Радикалното реструктуриране на медицинското образование в новите политически и идеологически условия, провъзгласено на I Общоросийски конгрес по медицинско образование (1920), всъщност означаваше фундаментални промени на посоката на целия научно-педагогически процес в медицинските учебни заведения. На Общукраинската конференция по медицинско образование (1921) беше изречен изключително опасен лозунг: "Да се готвят не енциклопедисти, а специалисти!". Промяна на приоритетите имаше нееднозначни последици. Въпреки значителната демократизация на висшето медицинско образование и по-нататъшното диференциране в медицинската наука, създаването на нови катедри, специализации за студенти и т.н., достатъчно ясно се проследява тенденцията за разпадане на университетските стандарти за обучението в областта на медицината, които са били добра традиция на медицинския факултет на Университета "Св. Владимир".

Сред новосъздадените катедри на КМИ беше и катедра по марксизъм-ленинизъм (1925) с преподаване на политическа икономика, история на социализма, диктатура на пролетариата, диалектически и исторически материализъм. Политизирането и идеологизацията на учебния процес, монополното положение на марксистко-ленинската философия имаха трагични последици не само за духовния живот на обществото, но също и за философията. Според думите на Л. Н. Митрохин беше извадена нейната "жива душа – критичното отношение към реалността, към духовната култура" (Митрохин, 1989, с. 71 – 72). Освен това трябва да се обмисли друг аспект на проблема, който има пряко отношение към съвременните проблеми на хуманитарното образование. Вече повдигнахме въпроса за това, че "монополната позиция в обществото на "само една научна" марксистко-ленинска философия като средство за идеологическа диктатура над науката, изкуството и другите области на духовността и материалната култура обективно допринесе за вътрешното отхвърляне на този натиск най-малко на психологическо ниво. Това не можеше да не повлияе на формирането у някои хора на негативно отношение към философията, хуманитаристиката като цяло и тяхната стойност в системата на образованието" (Васильева, 2015, с. 65).

През 1956 – 1957 г.г. катедрата по марксизъм-ленинизъм е трансформирана в три отделни катедри, сред които бе и катедра по диалектически и исторически материализъм, коя-

то по-късно е преименувана в катедра по марксистко-ленинска философия. Историческото име “катедра по философия” е върнато с Указ № 128 от КМИ на 11 юли 1990 г. Катедрата по диалектически и исторически материализъм (философия) започна значителни изследвания в областта на философските проблеми на медицината, което е отразено в двете сборки от произведения на КМИ, озаглавени “Някои философски въпроси на медицината и природознанието” (1957 – 1960 г.г.). Сред авторите на сборките са не само философи, но също така и водещи специалисти в областта на медицината и биологията: академици М. М. Сиротинин и Л. В. Громашевски, чл.-кор. АМН Г. Х. Шахбазян, професорите В. В. Фролкис, Я. П. Фрумкин, В. П. Рудин и др. “Това беше първи и доста ползотворен опит да се възстанови съвместното разработване на актуалните методологически проблеми на медицината, зараждането на които се датира от началото на медицинския факултет на Императорския университет “Св. Владимир”, инициатор за който се смята М. И. Пирогов” (Васильева, 2015, с. 11). Основатели на новосформираната катедра бяха доцент Л. В. Гаркуша (завеждащ катедрата през 1956 – 1962 г.г.), доцентите М. О. Логвин, А. И. Клевцов, С. С. Гурвич.

През април 1963 г. за завеждащ катедрата по философия бе назначен докторът по философия професор Е. Г. Федоренко. Специализирал се по проблемите на етиката, Евгений Григоревич основно внимание обръща на въпросите за развитието на медицинската етика и деонтология, традиционните философски въпроси в медицината. Творчески резултат на работата му стана написаната и издадена в сътрудничество с неговия аспирант О. И. Смолняков първа в СССР монография “Медицинска етика” (1978). Друга насока на дейността на катедрата начело с Е. Г. Федоренко стана подготовката и публикуването на междуведомствената научна сбирка “Философските въпроси на медицината и биологията”. Първият брой на научната сбирка излезе от печат през 1965 г., а последният, 23-ти – в 1991. През 1969 – 1973 г.г. изпълняваше задълженията на завеждащ катедрата доцент Г. А. Рубцов.

Завеждащ катедрата по философия на НМУ “О.О. Богомолец” (1973-2008 г.г.), доктор на философските науки, професор М. В. Попов (1930-2015).

От 1973 до 2008 г. катедрата по философия е начело с доктора на философските науки професор М. В. Попов. Микола Василевич е известен философ, автор на повече от 280 трудове, включително 12 научни монографии, 5 учебници и учебни помагала.

Научните му интереси обхващат широк кръг проблеми, в частност философските въпроси на биологията, екологията и медицината, научната методология и педагогика на висшето образование, философията на религията и др. (Кафедри философии – 50 років, 2008).

Сред последните произведения на професор Н.В. Попов трябва да се отбележат монографиите “Аксиология и медицина” (2003 г.), “Биоетика: философско-методологични и социално-медицински проблеми” (съавторство, 2005), “Творческо наследство на Ибн-Сина и съвременността” (съавторство, под негова редакция, 2009 г.), учебното помагало “Философия на религията” (2007 г.) и накрая, учебното помагало “Логика”, публикувано от издателство “Медицина” в навечерието на завършването на земния път на философа. Микола Василевич беше наистина многообхватна творческа личност. Значително постижение на професор М. В. Попов станаха и преводите му на украински език на творбите на персийските поети (Гафиза, Саади, Хайям, Руши), на другите представители на източната, европейската и руската литература (Ф. Петрарка, В. Шекспир, А. Мицкевич, О. Пушкин,

М. Лермонтов, В. Висоцьки, Й. Бродски), съставителството на антологията на световната поезия (Миттевості життя: антологія світової поезії, 2008; Володимир Висоцький. Коні вередливі (вибрані поезії), 2009).

Професор М. В. Попов ръководеше катедрата по философия в нова историческа ситуация, свързана с реструктуриране и демократизация на пост-тоталитарното общество, провъзгласяване на независимостта на Украйна. Настоятелната нужда се появи в промяна на теоретичните и методологичните принципи на философското образование, връщането на философията на "лицето на човешка мъдрост", критичността, плурализма. В продължение на годините на независимостта в Украйна преподавателският състав на катедрата по философия преработи всички образователни програми на философските дисциплини. Въз основа на разработена типова учебна програма по философия за студенти-медици (1994 г.) катедрата за пръв път публикува учебно помагало по философия на украински език, което се въвежда в почти всички медицински висши учебни заведения на Украйна. През 1999 г. учебника "Философия" за студентите от висшите медицински училища в Украйна спечели награда "Ярослав Мъдър" на Академия на науките на висшето образование на Украйна. Въз основа на новата типова учебна програма по философия (2000 г.) е публикуван учебник по философия за студенти-медици, одобрен от Министерството на здравеопазване на Украйна (под ред. М. В. Попов и О. О. Загордонц, Киев, 2005 г., 35 п.л.).

Ако философията се преподаваше в медицинския факултет от самото начало на съществуването му в Университета "Свети Владимир", то преподаването на социология се въвежда само през 1991 г. В КМИ беше създадена мултидисциплинарна катедра "Социология". Ръководиха катедрата: професор Н. И. Паско (1991 – 2000 г.г.), от 2000 година – доцент И. М. Сахарчук, 2003 – 2008 г.г. – професор В.П. Ляхоцьки.

Завеждащ катедра "Социология" на НМУ "О.О.Богомолец" (1991 – 2000), доктор на философските науки, професор Н. И. Паско.

Важно значение в работата на мултидисциплинарната катедра имаха промените в съдържанието на социалните дисциплини и формите им, които в частност се проявиха в научната и методическата подкрепа и въвеждането на такива нови задължителни дисциплини като "История на Украйна", "Основи на икономическата теория", "Политология", "Основи на конституционното право на Украйна", "Украинска и световна култура", както и избираеми курсове – "Проблеми на интелигенцията и интелигентността", "Световна култура (музеен вариант)", "Кратология – наука за власт" и други.

Обаче основната заслуга на колектива на катедрата станаха въвеждането в системата за висшето медицинско образование в Украйна като задължителна дисциплината "Социология", а от 2005 г. – "Социология и медицинска социология", провеждането на приложни социологически изследвания в НМУ. Изпълнявайки функциите за базова по социология, в съответствие с указа на Министерството на здравеопазване на Украйна (1991-2000 г.г.), катедрата по социология постоянно предоставяше помощ от методически характер на подобни катедри на висшите медицински училища на Украйна.

Научния съвет на НМУ “О. О. Богомолец” на 25 юни 2008 г. прие решение за реорганизация на катедрите по социология и философия в катедра “Философия и социология”. От септември 2008 г. катедрата “Философия и социология” на НМУ “О. О. Богомолец” е начело с И. В. Василиева, доктор на философските науки (2011), професор (2014).

Завеждащ катедрата “Философия и социология” на НМУ “О. О. Богомолец” от септември 2008 г. е докторът на философските науки професор И. В. Василиева.

Катедрата “Философия и социология” на Национален медицински университет “О.О. Богомолец” е базова по философия за медицинските университети в Украйна. Професорско-преподавателския състав на новата катедра подготви нови типови програми по философия и други философски дисциплини (“Логика. Формална логика”, “Етични въпроси в медицината”, “Теория на познанието и медицина” и др.) за студентите от медицинския, стоматологичния и медицинско-психологичните факултети в съответствие с изискванията на кредитно-модалната и кредитно-трансферната системи, които бяха обсъдени и одобрени на заседанията на ръководителите на катедрите по философия на медицинските и фармацевтичните ВУЗове на Украйна. През 2016 г. според Закона на Украйна “За висшето образование”, препоръките на Министерството на образованието и науката и Министерството на здравеопазването на Украйна бяха разработени програми за обучение на докторите по философия “Философия на науката и биоетика”, “Философия и методология на научно-медицинското познание”.

Освен задължителните дисциплини “Философия”, “Основи на биоетиката и биобезопасност” катедрата осигурява преподаването на 12 дисциплини за избор – “Етика”, “Естетика”, “Религиознание”, “Социология и медицинска социология”, “Политология” и др. на украински, руски и английски езици.

Едно от приоритетните направления на учебно-методическата и възпитателната дейност в НМУ е осигуряване на непрекъснато хуманитарно образование, включително етично, духовно развитие на студенти-медици. За изпълнение на тези задачи в голяма степен подпомага въвеждането в учебения план на НМУ “О.О. Богомолец” на хуманитарните дисциплини за свободен избор от студентите (от първи и до пети курсове). Например научаването на общите етични принципи и норми от студенти-първокурсниците се закрепва и задълбочава въз основа на фундаменталните философски знания, продължава се и в старшите курсове чрез изучаване на задължителната дисциплина “Основа на биоетика и биобезопасност”, курсовете за избор “Етични проблеми на медицината” (3 курс), “Основи на християнската етика и морал” (4-5 курсове).

Като се вземат предвид особеностите на конфесионалния състав на студентите, преподавателите от катедра “Философия и социология” (доцент К. Е. Качан, к.филос.н О. О. Кудрин) разработиха програма на паралелна дисциплина “Основи на ислямската етика и морал”, който вече втора година се преподава на чуждестранните студенти. Преподаването на философия и други хуманитарни науки е основано върху принципите на диалогичността, полемичността, равнопредставеността от различни посоки и концептуални подходи, търпимостта и конфесионалната безпристрастност.

*Сътрудниците на катедрата "Философия и социология",
2009 година*

За оптимизирането на учебно-методическия и образователен процес и другите области на работата в Университета много допринесе създаването на социологична група на базата на катедра "Философия и социология" (2008), в която се включват не само преподавателите, специалистите-социолози, но също и представителите на студентското самоуправление. Например, през 2014 – 2015 учебна година е проведено анонимно анкетиране на 9680, а през 2015 – 2016 учебна година – 10200 студенти, випускници, стажанти-ординатори за оценката им на качеството на образователните услуги, предоставяни от катедрите. За оценка на качеството на плановете социологични изследвания се използва външен одит, който се извършва от специалисти на Института по социология на НАН на Украйна, Центъра за социални технологии "Социополис" и специалисти за прилагане на системите за управление на качеството според стандартите ISO 9001: 2008. Резултатите от тези изследвания постоянно се обсъждат на заседанията на Научния съвет на университета и се вземат под внимание от ръководството на университета за подобряване на системата за анализа и вземането на съответните управленски решения.

Значително внимание катедрата по философия и социология обръща на изследователската работа, повишаването на нивото на компетентността на преподавателите. За 8 години на съществуването на катедрата са защитени 2 докторски (И. В. Василиева, И. Б. Осташчук), 5 кандидатски дисертации от сътрудниците на катедрата. Доцентите Н. В. Ведмеца, О. А. Вячеславова, К. Е. Качан продължават работата по завършването на докторските си дисертации.

Завеждащият катедрата “Философия и социология” професор И. В. Василиева обсъжда проблемите на живота на катедрата с ръководителя на катедрата по философия (1973-2008) професор М. В. Попов, ръководителя на катедрата по социология (2000 – 2002) доцент И. М. Сахарчук, ветераните на катедрата доценти А. Х. Никифорова и Г. М. Езикаян (от дясно на ляво).

В контекста на по-нататъшното проучване на философските проблеми на медицината, като се има предвид мултидисциплинарността на катедрата, голямо внимание се обръща на разработването на катедрените научно-изследвателски теми “Проблеми на човешкото здраве: социокултурни фактори” (2010 – 2013 г.г.), “Методологични аспекти на социално-хуманитарния компонент на висшето медицинско образование” (2014 – 2016 г.). Резултат от проучванията са четири монографии (И. В. Василиева “Човекът в религиозното измерение”, И. М. Сахарчук “Микола Кудрички: Лекар. Учител. Учен” (съавторство), публикувани са повече от 100 статии в професионални и чуждестранни издания. В рамките на катедрените научно-изследвателски теми под ръководството на проф. И. В. Василиева бяха подготвени и защитени три кандидатски дисертации (Н. И. Дадиверина, О. В. Романюк, Т. В. Костенко).

Надяваме се, че с присъединяването на Националния медицински университет “О. О. Богомолец”, на катедрата по философия и социология към международния проект, организиран от списанието “ИДЕИ. Философско списание” ще стане не само възстановяване на 26-годишния опит на издателска дейност на катедрата по философия в КМИ (1956 – 1991 г.г.), но също така ще допринесе за развитие на новите насоки и перспективи в работата на катедрата.

Юбилейната дата – 175-годишнината на Националния медицински университет “О. О. Богомолец” – е сериозна причина да се погледне на настоящето от гледна точка на запазването на хуманистичните ценности на медицинския факултет на Императорския университет “Св. Владимир”, на Киевския медицински институт и решаването на качествено нови задачи за подготовка на бъдещите поколения здравни работници не само като професионалисти, но и като носители на високи граждански и морално-етични качества. Наистина беше прав академик М. М. Амосов, че “медицината е професия където любовта към човека е задължителна”.

Литература

- 160 років Національному медичному університету* [Є. Г. Гончарук, А. О. Андрущук, І. І. Бобрик та ін.] (2001), Століття, Київ, 2001, 367 с.
- Аронов, Г. Е. (1988): "Феофил Гаврилович Яновский" [отв. ред. Н. М. Амосов], *Наукова думка*, Київ, 140 с.
- Васильєва, І. В. (2015), "Духовні виміри сучасної вищої освіти", *Идеи. Спеціально науково издание*, Брой 1 (5) – 2 (6), Година III, Юни-Ноември, с. 61 – 69.
- Генеза філософських студій у Київському університеті*. 2-ге видання. Монографія [авт. колектив: Л.В.Губерський, А.Є.Конверський, І.В.Бичко, І.В.Огородник та ін.] (2001), Київ, 492 с.
- Державний архів Києва. – ф. 16. – Оп. 279. – Спр. 302.
- Кафедрі філософії – 50 років* (за ред. М.В.Попова) (2008), НМУ, Київ, 28 с.
- Макаренко, І. М., Полякова І. М. (2001), "*Біографічний довідник завідувачів кафедр і професорів Національного медичного університету імені О.О.Богомольця (1841-2001)*", Століття, Київ, 208 с.
- Матеріали до історії української медицини* (1975), Нью-Йорк – Мюнхен, Т. 1.
- Митрохин, Л. Н. (1989), "Голоса конгресса", *Вопросы философии*, № 2.
- Миттєвості життя: антологія світової поезії* [пер., упорядкув. та втуп. М. В. Попова; післямова О. Є. Бондаревської]. – К.: Видавничий дім "ЕКМО", 2008. – 183с.; Володимир Висоцький. Коні вередливі (вибрані поезії) [перекл. українською мовою та передмова Попов М. В.]. – К.: Видавничий дім "Асканія", 2009. – 298 с.
- Попов, М. В. (2001), "*Філософія і медицина: Нарис про історію розробки філософських проблем медицини в НМУ ім. О.О.Богомольця (1841 – 2001)*", Центр практичної філософії, Київ, 148 с.
- Фещенко, Ю. І., Мельник, В. М., Приходько, А. М. (2010), "Корифей української медицини – академік Феофіл Гаврилович Яновський (до 150-річчя від дня народження Ф.Г.Яновського)" // *Український пульмонологічний журнал*, № 2, с. 5 – 11.

References

- Aronov, G.E. (1988), *Theophilus Gavrilovich Yanovsky [Feofil Gavrilovich Yanovskii]*, executive editor N.M. Amosov, Naukova dumka, Kyiv, 140 p. [in Russian]
- Documents on the History of Ukrainian Medicine [Materialy do istorii ukrainskoi medytsyny]*, (1975), Vol. 1, New York – Munich, pp. 36. [in Ukrainian]
- Feshchenko, Yu.I., Melnyk, V.M., Prykhodko, A.M. (2010), "Coryphaeus of Ukrainian medicine – academician Theophilus Gavrylovych Yanovsky (on the 150th anniversary of T.G. Yanovsky)" ["Koryfei ukrainskoi medytsyny – akademik Feofil Havrylovych Yanovskiyi (do 150-richchia vid dnia narodzhennia F.H.Yanovskoho)"], *Ukrainian Pulmonological Journal*, No. 2, pp. 5-11. [in Ukrainian]
- Genesis of Philosophical Studies in Kyiv University [Geneza filosofskykh studii u Kyivskomu universyteti]*, 2nd edition. Monograph of L.V. Huberskyi, A.Ye. Konverskyi, I.V. Bychko, I.V. Ohorodnik and others, Kyiv, 492 p. [in Ukrainian]
- Honcharuk, Ye.H., Androshchuk, A.O., Bobryk, I.I. and others, *160 Years of the National Medical University [160 rokiy Natsional'nomu medychnomu universytetu]*, Stolittia, Kyiv, 367 p. [in Ukrainian]
- Makarenko, I.M., Poliakova, I.M. (2001), *Biographical Directory of the Heads of Departments and Professors of the O.O. Bohomolets National Medical University*

- (1841-2001) [Biohrafichnyi dovidnyk zaviduvachiv kafedr i profesoriv Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O.O.Bohomoltsia (1841-2001)], Stolittia, Kyiv, 208 p. [in Ukrainian]
- Mitrokhin, L.N. (1989), "Congress Voices" ["Golosa kongressa"], *Questions of Philosophy*, No. 2. [in Russian]
- Moments of Life: Anthology of World Poetry* [Myttievosti zhyttia: antolohiia svitovoi poezii], edited, translated and foreword by M.V. Popov, afterword by O.Ye. Bondarevska, EKMO Publishing House, Kyiv, 183 p.; Vladimir Vysotsky, (2009), *Fussy Horses (selected poems)* [Koni veredlyvi (vybrani poezii)], translated from Russian and foreword by Popov M.V., Askaniya Publishing House, Kyiv, 298 p. [in Ukrainian]
- Philosophy Department turns 50 years* [Kafedri filosofii – 50 rokiv], (2008), edited by M.V. Popov, National Medical University, Kyiv, 28 p. [in Ukrainian]
- Popov, M. V. (2001), *Philosophy and Medicine: Essay on the History of Elaborating Philosophical Issues of Medicine in the O.O.Bohomolets National Medical University (1841-2001)* [Filosofii i medytsyna: Narys pro istoriiu rozrobky filosofskykh problem medytsyny v NMU im. O.O.Bohomoltsia (1841-2001)], Center for Practical Philosophy, Kyiv, 148 p. [in Ukrainian]
- State Archive of Kyiv [Derzhavnyi arkhiv Kyieva], f. 16, descr. 279, Case 302. [in Ukrainian]
- Vasylieva, I. V. (2015), "The spiritual dimensions of modern higher education" ["Dukhovni vymiry suchasnoi vyshchoi osvity"], *Ideas. Special Scientific Edition*, No. 1-2 (5-6), year III, Yuni-Noemvri, pp. 61-69. [in Ukrainian]

© Ярослав Цехмистер, Ирина Василюва